

preuzimanja nekih kršćanskih simbola i utjecaja na umjetnost, te zaključio da se pogrešnom pokazala pretpostavka nekih istraživača iz 20. stoljeća da je u Kongu u 16. stoljeću došlo do otpora širih krugova i vladajuće elite europskim utjecajima i do kolapsa kršćanstva jer su postojeće vizualne tradicije i religijske karakteristike pokazale da se prije radilo o specifičnom obliku centralnoafričkog katoličanstva, nastalog stapanjem afričkih religijskih i svjetonazorskih elemenata s tradicijom portugalskoga katoličanstva, a nikako o ponovnom uzdizanju pretkršćanskih oblika vjerovanja i običaja. Ronnie Pochia Hsia opisao je u radu *Fürstenkonversionen in China* (297-307) kako je početni uspjeh isusovačkih misionara u Kini glede konverzija na katoličanstvo tijekom prve polovine 17. stoljeća (dvojica isusovaca, Austrijanac Andreas Köffler i Poljak Michał Michael Boym, uspjela su preobratiti i osobe iz najužega kruga cara Yonglija /1646. – 1662./) zbog političkih previranja i promjene vladajuće dinastije u šezdesetim godinama toga stoljeća doživio krah. Japanska znanstvenica Haruka Oba u tekstu pod naslovom *Fürstenkonversionen in Japan und ihre Darstellung im Jesuitentheater* (309-329) istaknula je da su konverzije političkih prvaka u Japanu najčešće bile posljedica osobnoga odabira pod utjecajem katoličkoga nauka, čemu su pridonijeli i prijevodi katoličkih spisa, ali da su zabilježeni i površni prelasci na katoličanstvo zbog trgovačkih interesa vezanih uz Europljane, koji su završili brzim povratkom na staru vjeru. Izvješća o konverzijama japanskih dužnosnika služila su i u propagandističke svrhe za jačanje katoličanstva u Europi, a u isusovačkim kazalištima u 18. stoljeću konverzije i progoni japanskih

kršćana s početka 17. stoljeća postali su glavna tema s ciljem pokazivanja negativnih posljedica odricanja od katoličke vjere i pozitivnih vrijednosti koje su donosili postojanost u vjeri i stradanje za nju. Zbornik o konverzijama pruža zanimljiv uvid u ovo domaćoj javnosti manje poznato područje religijske povijesti novovjekovne Europe iako su radovi koje sadržava nastali prije dosta godina, ali zajedno s novijim historiografskim dostignućima omogućuje detaljnije poznavanje ovoga fenomena koji dosad nije privukao veću pozornost hrvatske historiografije.

Zlatko Kudelić

Günay Uslu, *Homer, Troy and the Turks: Heritage and Identity in the Late Ottoman Empire, 1870-1915*, Amsterdam: Amsterdam University Press B.V., 2017, 219 stranica

Kao rezultat dugogodišnjih istraživanja znanstvenice sa Sveučilišta u Amsterdamu Günay Uslu o utjecaju antičkoga naslijeđa na kasno osmansko društvo i važnoj ulozi koju su u tome imali njemački arheolog Heinrich Schliemann i „otkriće Troje”, 2017. u izdanju Amsterdam University Pressa objavljena je knjiga *Homer, Troy and the Turks: Heritage and Identity in the Late Ottoman Empire, 1870-1915*. Riječ je o dopunjenom i prerađenom tekstu doktorske disertacije obranjene na Sveučilištu u Amsterdamu 2015., a vrijedi spomenuti i da je znatan broj drugih autoričinih radova i izlaganja na konferencijama u proteklom periodu usko povezan s temom njezine disert-

acije, pa su pojedini dijelovi ove knjige djelomično ili u cijelosti objavljeni u okviru drugih publikacija. Knjiga je napisana na 219 stranica, a njezinu srž čini pet velikih cjelina, od kojih je svaka podijeljena na nekoliko poglavlja.

U uvodu (17-34) istaknuto je značenje regije Troje kao jednoga od najvažnijih mjesta pamćenja u Republici Turskoj, na kojem se isprepleću dvije različite komponente: antički ep o Trojanskom ratu i Galipoljska bitka iz Prvoga svjetskog rata. Autorica se na početku osvrće i na značenje Homera u oblikovanju nacionalnoga identiteta u europskim državama. Kao jednu od prekretnica navodi prvu polovinu 18. stoljeća, kada su Anne Le Fèvre Dacier i Alexander Pope preveli Homerova djela, što je tom autoru dalo mnogo veću važnost negoli je imao do toga vremena. Europljani su se nastojali predstaviti nasljednicima antičke Grčke, što je još više populariziralo Homera i njegove junake. Jedan od ciljeva bio je i doći do što više arheoloških artefakata vezanih za taj period ljudske prošlosti, od kojih se veći dio nalazio na prostoru Osmanskoga Carstva. Narodi u Europi u drugoj polovini 18. i u 19. stoljeću, negativno percipirajući Osmansko Carstvo i identificirajući se s klasičnom grčkom civilizacijom, smatrali su potrebnim zaštititi grčko naslijeđe od zastrašujućih okupatora i barbara pod kojima su podrazumijevali Osmanlije. S druge strane Uslu tanzimatsku eru predstavlja kao važan period u intelektualnom životu Osmanskoga Carstva jer su tada među osmanskim intelektualcima postale sve prisutnije ideje prosvjetiteljstva i antičke filozofije i povijesti, pa je europski kulturni utjecaj na osmansku umjetnost, književnost i kulturu bivao sve izraženiji.

Prvu cjelinu, *The Discovery of Troy* (35-82), autorica otvara kratkim osvrtom na pokušaje ubiciranja Troje počinjući od antičkih pisaca, preko Georgea Sandysa i Roberta Wooda, pa sve do Franka Calverta i Heinricha Schliemanna u drugoj polovini 19. stoljeća. Posebnu pozornost posvećuje problemima s kojima su se susretali Calvert i Schliemann vezano uz nelegalna iskopavanja i vlasništvo nad zemljom na kojoj su se trebala izvoditi arheološka istraživanja, ali i problemima s osmanskim vlastima i intelektualnim skupinama koje su se nakon tanzimatskih reformi počele sve više zanimati za europsku kulturu i književnost. Osobitu pažnju pokušajima otkrivanja Troje pridavao je jedan od ključnih tanzimatskih političara i višegodišnji ministar vanjskih poslova Safvet-paša, koji je na sve načine nastojao pronađene artefakte zadržati u Osmanskom Carstvu. Uslu piše o fazama iskopavanja Troje te o sporu Osmanskoga Carstva i Schliemanna zbog krijumčarenja „Prijamova blaga” iz Osmanskoga Carstva i kršenja sporazuma koji je sklopio s Carstvom, a prema kojem je bio dužan dio pronađenih predmeta predati u Carski muzej u Istanbulu, što je na kraju rezultiralo Schliemannovim odlaskom iz Carstva. Premda je Osmansko Carstvo 1870-ih imalo brojne financijske i političke probleme koji mu nisu išli u prilog u sporovima poput ovoga sa Schliemannom, zakoni o zaštiti starina, pokušaji otvaranja muzeja i nadzor područja Troje, prema autoričinim riječima, potvrda su interesa države za kulturnu baštinu koja se nalazila unutar njezinih granica. Prvu cjelinu Uslu završava prezentirajući informacije o Schliemannovu povratku u Osmansko Carstvo, složeni-jim ugovorima koji su potpisani s Carst-

vom prije nastavka iskopavanja te brojnim nesuglasticama koje su pratile nastavak arheoloških istraživanja u drugoj polovini 1870-ih.

Druga cjelina, *Classical Antiquities and Ottoman Patrimony* (83-112), ima cilj prikazati percepciju grčko-rimske kulture i civilizacije u muslimanskoj intelektualnoj eliti u vremenu u kojem se Osmansko Carstvo nastojalo predstaviti kao moderna europska zemlja. U isto vrijeme Europljani dodatno razvijaju osjećaj moralne superiornosti u odnosu na Osmanlije, a sve je prisutniji bio i novi stupanj protuosmanskoga raspoloženja na ovom kontinentu. Autorica opisuje razvoj muzeja u drugoj polovini 19. stoljeća u Osmanskom Carstvu i povećani interes za starine. Spominje se i Münif-paša, koji se angažirao neprestano ističući osmanski interes za starine i zabrinutost zbog toga što europske zemlje i znanstvenici Osmansko Carstvo isključuju iz priče o pravu na naslijeđe klasične baštine. Uslu kaže da je muslimanska inteligencija u drugoj polovini 19. stoljeća spas Carstva vidjela u modernizaciji i reformama, pa se u skladu s tim sve više počela fokusirati na intelektualnu baštinu drevnoga svijeta, čime je ta baština počela igrati važniju ulogu u njihovoj djelatnosti. Prevode se brojna antička, ali i djela francuskih prosvjetitelja poput Voltairea, a interes muslimanske elite za strane jezike, posebice francuski i grčki, bivao je sve veći. Autorica ne izostavlja spomenuti ni činjenicu da je ta intelektualna revolucija, potaknuta tanzimatskim reformama, utjecala na razvoj mladoturskoga pokreta i stvaranje oporbene inteligencije koja je mogla kritizirati vlast. U okviru ove cjeline predstavljen je i jedan od najistaknutijih osmanskih intelektualaca toga

vremena, Osman Hamdi Bey, i njegov doprinos u arheologiji i muzeologiji, kao i odnos sultana Abdula Hamida II. prema arheološkim iskapanjima, artefaktima i muzejima.

U trećoj cjelini, *A Closer Watch on Schliemann (1882-1885)* (113-136), autorica se osvrće na poboljšanje diplomatskih odnosa Osmanskoga Carstva i Njemačke, koje je pozitivno utjecalo i na Schliemannove aktivnosti. Schliemann se prilikom novih iskopavanja često sukobljavao s Bedreddin Efendiem i Hamdijem Beyom, koji su nastojali zaštititi starine pronađene na njihovu tlu i opravdano sumnjali da im Schliemann taji nova vrijedna otkrića. Prema riječima autorice, Schliemann je, kao i veći dio njegovih suvremenika, smatrao da naslijeđe koje je iskopavao pripada europskoj civilizaciji, u koju nije ubrajaao Osmanlije, i upravo ga je od njih nastojao „spasiti”, a Osmanlije su se željeli predstaviti kao europska sila te očuvanjem i promocijom pronađenih starina dokazati da su uključeni u europsku kulturnu povijest. Uslu primjećuje da su, i pored strogoga nadzora, Schliemannovi međunarodni kontakti, financijska limitiranost i političke krize koje je prolazilo Osmansko Carstvo doprinijeli činjenici da je Schliemann uspio brojne vrijedne starine prebaciti izvan granica Carstva. U završnom dijelu ove cjeline autorica piše o novom zakonu o starinama iz 1884., koji je, među ostalim, određivao da sve pronađeno tijekom iskopavanja na osmanskome tlu pripada Osmanskom Carstvu, ali taj zakon na kraju nije donio očekivane rezultate.

Homer and Troy in Ottoman Literature (137-166) naziv je četvrte cjeline, u kojoj autorica istražuje prisutnost i utjecaj

Homera, ali i Sokrata, Platona, Aristote-la, Galena i njihovih djela u osmanskoy literaturi. Uslu iznosi pretpostavku da su Homera i njegova djela turski narodi poznavali i prije vremena sultana Mehmeda II. Tu pretpostavku prije svega temelji na činjenici da su određene teme u *Dede Korkutu* analogne Homerovu djelu, a tijekom idućih stoljeća povećavao se broj takvih djela na prostoru Osmanskoga Carstva. Nesklad između drevne mitologije zastupljene u Homerovim djelima i islama, prema autoričinu mišljenju, bio je glavni razlog zbog kojega je grčka književnost, za razliku od antičke filozofije, bila dugo zanemarivana, pa čak i u vrijeme tanzimatskih reformi, zbog čega je postojalo samo nekoliko pokušaja prijevoda dijelova iz Homerovih djela. Autorica napominje da je tek osamdesetih godina 19. stoljeća albanski pjesnik i poliglot Na'im Frašeri objavio prikaz prve pjesme *Ilijade* s predgovorom o Homeru, njegovu djelu i zanemarivanju Homera u islamskom svijetu. Kao dodatne razloge takva stanja autorica iznosi i mogući dominantan francuski utjecaj na književnost i kulturu Osmanskoga Carstva. Naime, u Francuskoj Homer nije uživao status kao u Velikoj Britaniji i Njemačkoj i nikada nije bio glavni izvor identifikacije. S druge strane orijentalni jezici nisu imali poetski ritam odgovarajući homerskom heksametru, što je izazivalo brojne probleme osmanskim autorima i prevoditeljima, pa su, među ostalim, dijelove *Ilijade* prevodili u prozi. Na kraju ovoga poglavlja Uslu istražuje prijevode i interpretacije Homera i *Ilijade* u osmanskim književnim formama u drugoj polovini 19. stoljeća, s posebnim osvrtom na rad Na'ima Frašerija i Selaniklija Hilmija. Kada je riječ o homerskoj

književnosti, prema tvrdnji autorice, posebnu pozornost osmanskih intelektualaca izazvala je *Ilijada*, što se, pored rezultata tanzimatskih reformi u kulturi i obrazovanju, dovodi u usku vezu i sa Schliemannovim iskopavanjima Troje, ali i činjenicom da se za Homerov rodni grad navodio Izmir, jedan od najvažnijih gradova Osmanskoga Carstva.

U petoj cjelini, *Homer and Troy during the Final Years of the Empire* (167-190), autorica nastavlja pisati o naporima Osmanskoga Carstva u zaštiti kulturnoga naslijeđa revidiranjem zakona, koji su, kako je vrijeme odmicalo, postajali sve stroži i složeniji za strane istraživače. Osvrće se i na polemike među zapadnim znanstvenicima koje je započeo Ernst Boetticher tvrdeći da Schliemannova otkrića i nisu važna u onolikoj mjeri u kojoj se predstavljaju u javnosti te stavljajući otkrivanje Troje pod upitnik. Dalje Uslu piše o nastavku plodonosnih iskopavanja nakon Schliemannove smrti 1890., koja je predvodio jedan od njegovih najbližih suradnika Wilhelm Dörpfeld, i to pod budnim nadzorom osmanskih vlasti. Ipak, autorica tvrdi da su postojali i oni koji su uspijevali izbjeći propise, a među njima je posebno prednjačio Frank Calvert, koji je godinama živio na tom području i poznavao ga je mnogo bolje od drugih te uspijevao povremeno nelegalno iskopavati. Ovu cjelinu prati autoričin osvrt na prisutnost Homera i Troje u osmanskome društvu pred Prvi svjetski rat, gdje posebnu pozornost posvećuje pojavi neohelenističkoga pokreta čiji su začetnici bili Yahya Kemal i Yakub Kadri, i djelu *Esâtîr-i Yunâniyân* („Grčka mitologija”) Mehmeda Tevfik-paše.

Knjiga završava epilogom (191-199), u kojem autorica fokus stavlja na obranu Dardanela te na percepciju Troje u modernoj Turskoj. Tragom istraživanja Mithata Atabaya, i Günay Uslu misli da se Mustafa Kemal Atatürk na neki način poistovjećivao s antičkim likovima. Autorica tvrdi da su Osmanlije bitku kod Galipolja doživjeli kao moderni Trojanski rat, u kojem su se poistovjećivali s Trojancima, s tom razlikom da se na bitku kod Galipolja gledalo kao na veliku pobjedu iako su Centralne sile, na čijoj se strani borilo Osmansko Carstvo, poražene u Prvom svjetskom ratu. Uslu zaključuje da je zahvaljujući Dardanelima i Galipoljskoj bitci Troja dobila sasvim novu dimenziju te postala jedna od glavnih komponenti herojske priče o novoj naciji, Republici Turskoj i Mustafi Kemal-paši, koji je navodno jednom prilikom izjavio da su Turci uspjeli osvetiti Troju.

Knjiga *Homer, Troy and the Turks* jedan je od rijetkih primjera koji prikazuje osmanski interes – potaknut tanzimatskim reformama i Schliemannovim iskopavanjima – za Homera, njegove junake i klasičnu baštinu općenito. Zahvaljujući dokumentima pronađenim u brojnim arhivima i bibliotekama u Turskoj, analizi osmanskih prijevoda *Ilijade*, osmanskom tisku i drugim publikacijama vezanim za Homera i Troju autorica je uspjela dokazati da je interes Osmanskoga Carstva za kulturnu baštinu klasičnoga perioda u drugoj polovini 19. i početkom 20. stoljeća bio mnogo veći nego što se prije smatralo u znanstvenim krugovima. Osim toga, na još jednom mjestu prikazano je koliki su utjecaj događaji iz davne prošlosti imali u kreiranju identiteta modernih nacija, te će primjeri pred-

stavljeni u ovoj knjizi zasigurno pomoći mnogim istraživačima srodnih tema.

Amer Maslo

Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 37 (2019), 307 stranica

Odsjek za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 2019. izdao je 37. svezak znanstvene publikacije *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*. Zbornik je podijeljen na dva dijela, od kojih prvi uključuje članke (1-195), i to sedam izvornih znanstvenih članaka, dva prethodna priopćenja te jedan tematski uvodnik i jedno izlaganje sa skupa. Drugi dio, pod nazivom *Ocjene i prikazi* (199-307), posvećen je prikazima, recenzijama te nekrolozima. Zbornik tematski obuhvaća razvijeni i kasni srednji vijek te novi vijek.

Ovaj broj Zbornika započinje člankom Josipa Banića *Okupacija ili protektorat? Markgrofovija Istra pod Dujmom od Castella osamdesetih godina 14. stoljeća* (1-34), u kojem se razrađuju aspekti uspona furlanskoga plemića Dujma od Castella, njegov utjecaj na Istarsku markgrofoviju u 14. stoljeću i procesi koji su obilježili to područje u obrađenom razdoblju kroz teoriju kolaboracije Ronalda Robinsona i njezina tri ključna čimbenika: potraživanja vanjskih faktora, interes lokalne zajednice i kolaboracijske elite s ulogom posrednika. Autor je analizirao kompleksne okolnosti slabo istražena